

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

© 2017 СИБІРЦЕВ В. В.

УДК 331.5.024.5:331.526 (043.5)

Сибірцев В. В.

Концептуальні положення щодо інституціонального реформування національного ринку праці в Україні

Метою дослідження у роботі є обґрунтування та розробка концептуальних положень щодо інституціонального реформування національного ринку праці. Визначено аспекти здійснення процесів функціонування та розвитку ринку праці в контексті прояву притаманних йому внутрішньої складності, мультифункціональності. Доведено закономірність зростання потреб у розвитку інституціональної структури ринку праці в умовах трансформації та перебудови системи соціально-економічних відносин. Встановлено наявність мультиплікативного ефекту поширення, розповсюдження нових інституціональних практик, які впроваджуються на ринку праці, на інституціональне регулювання широкого кола господарських операцій, явищ і процесів. Визначено змістовну сутність процесу розбудови інституціонального простору національного ринку праці, що полягає у інституціональному закріпленні (інституціоналізації) процесів соціалізації соціально-економічних відносин, пов'язаних із продуктивною зайнятістю, в контексті яких відбувається зростання значущості та ролі людських ресурсів у процесах створення економічних благ, розширеного суспільного відтворення.

Ключові слова: праця, ринок праці, інституціональне реформування, інституціональний простір, інституціоналізація, зайнятість.

Рис.: 1. **Бібл.:** 12.

Сибірцев Володимир Васильович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності, Центральноукраїнський національний технічний університет (просп. Університетський, 8, Кропивницький, 25006, Україна)

E-mail: sybirtsev@ukr.net

УДК 331.5.024.5:331.526 (043.5)

UDC 331.5.024.5:331.526 (043.5)

Сибирцев В. В. Концептуальные положения по институциональному реформированию национального рынка труда в Украине

Sybirtsev V. V. Conceptual Provisions for Conducting the Institutional Reform of the National Labor Market in Ukraine

Целью исследования в работе является обоснование и разработка концептуальных положений по институциональному реформированию национального рынка труда. Выделены аспекты осуществления процессов функционирования и развития рынка труда в контексте проявления присущих ему внутренней сложности и мультифункциональности. Доказано существование закономерностей возрастания потребностей в развитии институциональной структуры рынка труда в условиях трансформации и перестройки системы социально-экономических отношений. Установлено наличие мультипликативного эффекта распространения новых институциональных практик, которые внедряются на рынке труда, на институциональное регулирование широкого круга хозяйственных операций, явлений и процессов. Определена содержательная сущность процесса развития институционального пространства национального рынка труда, которая состоит в институциональном закреплении (институционализации) процессов социализации социально-экономических отношений, связанных с продуктивной занятостью, в контексте которых происходит повышение значимости и роли человеческих ресурсов в процессах создания экономических благ, расширенного общественного воспроизводства.

Ключевые слова: труд, рынок труда, институциональное реформирование, институциональное пространство, институционализация, занятость.

Рис.: 1. **Библ.:** 12.

Сибирцев Владимир Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, менеджмента и коммерческой деятельности, Центральноукраинский национальный технический университет (просп. Университетский, 8, Кропивницкий, 25006, Украина)

E-mail: sybirtsev@ukr.net

The aim of the study is to substantiate and develop conceptual provisions for conducting the institutional reform of the national labor market. There singled out aspects of implementing the operation and development of the labor market in the context of manifestation of the internal complexity and multi-functionality inherent to it. The existence of regularities in the increase of the need for development of the institutional structure of the labor market under conditions of transforming and restructuring the system of socio-economic relations is proved. The presence of a multiplicative effect from the spread of the new institutional practices being introduced in the labor market on the institutional regulation of a wide range of economic operations, phenomena and processes is revealed. There defined the content of the process of developing the institutional space of the national labor market, which involves institutionalizing the processes of socialization of the socio-economic relations associated with productive employment, in the context of which there occurs an increase in the importance and role of human resources in the creation of economic goods, expanded social reproduction.

Keywords: labor, labor market, institutional reform, institutional space, institutionalization, employment.

Fig.: 1. **Bibl.:** 12.

Sybirtsev Volodymyr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Management and Commercial Activities, Central Ukrainian National Technical University (8 Universitetskii Ave., Kropivnitsky, 25006, Ukraine)

E-mail: sybirtsev@ukr.net

Вступ. Необхідність активізації процесів здійснення масштабних інституціональних реформ у різних сферах економіки України пов'язана насамперед із вимогами забезпечення національної конкурентоспроможності в умовах неухильного прискорення змін технологічного способу виробництва, які визначаються розширенням творчого змісту праці та збільшенням ступеня свободи відносин працівників і засобів праці, що, своєю чергою, призводить до зростання потреб в оновленні системи виробничих відносин. Однією з найбільш важливих сфер реалізації реформаторських заходів, орієнтованих на задоволення зазначених потреб, є національний ринок праці, від стану та тенденцій розвитку якого залежить не тільки досягнення збалансованого розподілу та використання трудових ресурсів, підтримка продуктивної зайнятості та добробуту населення, але й вирішення ключових завдань забезпечення усталеності економічного розвитку у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти здійснення інституціональних реформ у національній економіці розглядалися в трудах багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, таких як Вейнгаст Б. [12], Велліс Д. [12], Вінгер С. [11], Геєць В. [1], Гриценко А. [2], Грінберг Р. [3], Жаліло Я. [4], Жукова А. [5], Колесніченко І. [6], Мазаракі А. [1], Нельсон Р. [11], Норт Д. [12] та ін. Проблеми та протиріччя процесу реформування ринку праці в умовах ринкової трансформації національного господарства вивчалися у роботах таких дослідників, як Дзвонар В. [7], Курило І. [7], Лібанова Е. [7], Лісогор А. [7], Макарова О. [7], Марченко І. [8], Маршавін Ю. [9], Пищуліна О. [10] та ін. Проте до цього часу обґрунтування інституціонального забезпечення вирішення зазначених протиріч на основі активізації процесів реформування національного ринку праці залишається обмеженим і вимагає подальшого дослідження.

Постановка проблеми. Метою дослідження у роботі є обґрунтування та розробка концептуальних положень щодо інституціонального реформування національного ринку праці.

Результати дослідження. Необхідність формування цілісного концептуального підходу до вирішення проблеми інституціонального реформування національного ринку праці в Україні обумовлюється як нагальними потребами в удосконаленні теоретико-методологічного досліджень зазначених питань, так і невідкладністю вимог належного наукового обґрунтування заходів із підвищення продуктивності праці, підвищення добробуту та забезпечення зайнятості населення, підтримки соціального миру та стабільності. Характеристику змісту та взаємозв'язку концептуальних положень щодо інституціонального реформування національного ринку праці за підходом, що пропонується, наведено на рис. 1.

Положення 1. Ринок праці являє собою надзвичайно важливий, стрижневий елемент господарського механізму ринкової економіки, що знаходиться у складних взаємовідносинах із усіма без винятку іншими ринками, а також (у той або іншій спосіб, але у всіх випадках – у винятково релевантній мірі) пов'язаний із широким колом виробничо-економічних операцій і процесів, що у комплексі складають продуктивну активність суспільства. Розгалуженість

і значущість зазначених взаємозв'язків і відносин, а також відповідна багатоаспектність функцій, що виконуються за допомогою ринку праці в процесі соціально-економічного розвитку, обумовлюють, з одного боку, обов'язковість надання цілеспрямованого та послідовного, а отже, систематичного та перманентного, регулятивного впливу з боку суспільства та держави на процеси функціонування та розвитку цього суспільного феномена, а з іншого боку – визначають (через надзвичайно великий рівень складності його внутрішньої побудови, розмаїття внутрішніх та зовнішніх факторів, які формують траєкторію трансформацій ринку праці) необхідність стимулювання процесів самоорганізації та саморегулювання, адекватних та іманентних природі та змісту ринкових відносин.

Положення 2. Ринок праці в контексті прояву притаманних йому внутрішньої складності, мультифункціональності, а також наявного розмаїття його зв'язків і відносин із іншими суспільними утвореннями характеризується багатосторонністю здійснення процесів функціонування та розвитку, що насамперед знаходить відображення у таких аспектах. По-перше, ринок праці являє собою механізм збалансування (на основі узгодження вартості та умов зайнятості між найманими працівниками та роботодавцями) параметрів попиту і пропозиції праці як об'єкта ринкового обміну, в результаті здійснення якого певний людський потенціал (що може розглядатися як людський капітал, трудові ресурси, трудовий потенціал та ін.) перетворюється на продуктивну працю, що створює у сполученні із засобами праці нову цінність у вигляді корисних благ. По-друге, ринок праці виступає важливим елементом системи виробничих відносин, що складаються між учасниками процесів суспільного виробництва, обміну, розподілу економічних благ. При цьому ринок праці надає вплив як на техніко-економічну (спосіб організації виробничих сил, стан розвитку факторів виробництва й інші фактори, що визначаються технологічним способом виробництва), так і на соціально-економічну (відносини, що ґрунтуються на поширених у цьому суспільстві способах і формах встановлення власності на засоби виробництва, сполучення праці та засобів виробництва, розпорядження факторами виробництва та привласнення результатів продуктивного використання цих факторів та ін.) складові виробничих відносин. Таким чином, соціально-економічні відносини, які виникають на ринку праці, виходять далеко за його межі та значною мірою визначають стан і умови функціонування решти ринків економічних благ, а також інші важливі параметри продуктивної господарської активності. По-третє, ринок праці як першоджерело формування певних видів і типів відносин між членами суспільства стосовно встановлення умов їхньої участі у процесах створення економічних благ являє собою не тільки механізм уніфікації соціально-економічних ролей, функцій, моделей і стратегій поведінки людей у господарській сфері, але й навіть типізації їхніх цілей та інтересів, мотивів і стимулів, що, своєю чергою, знаходить відбиття при формуванні системи критеріїв і норм оцінювання корисності та вартості вироблених благ у цілому. Отже, через ринок праці значною мірою відбувається певне «усупільнення» форм і умов участі людей у виробничих відносинах, тобто узгодження

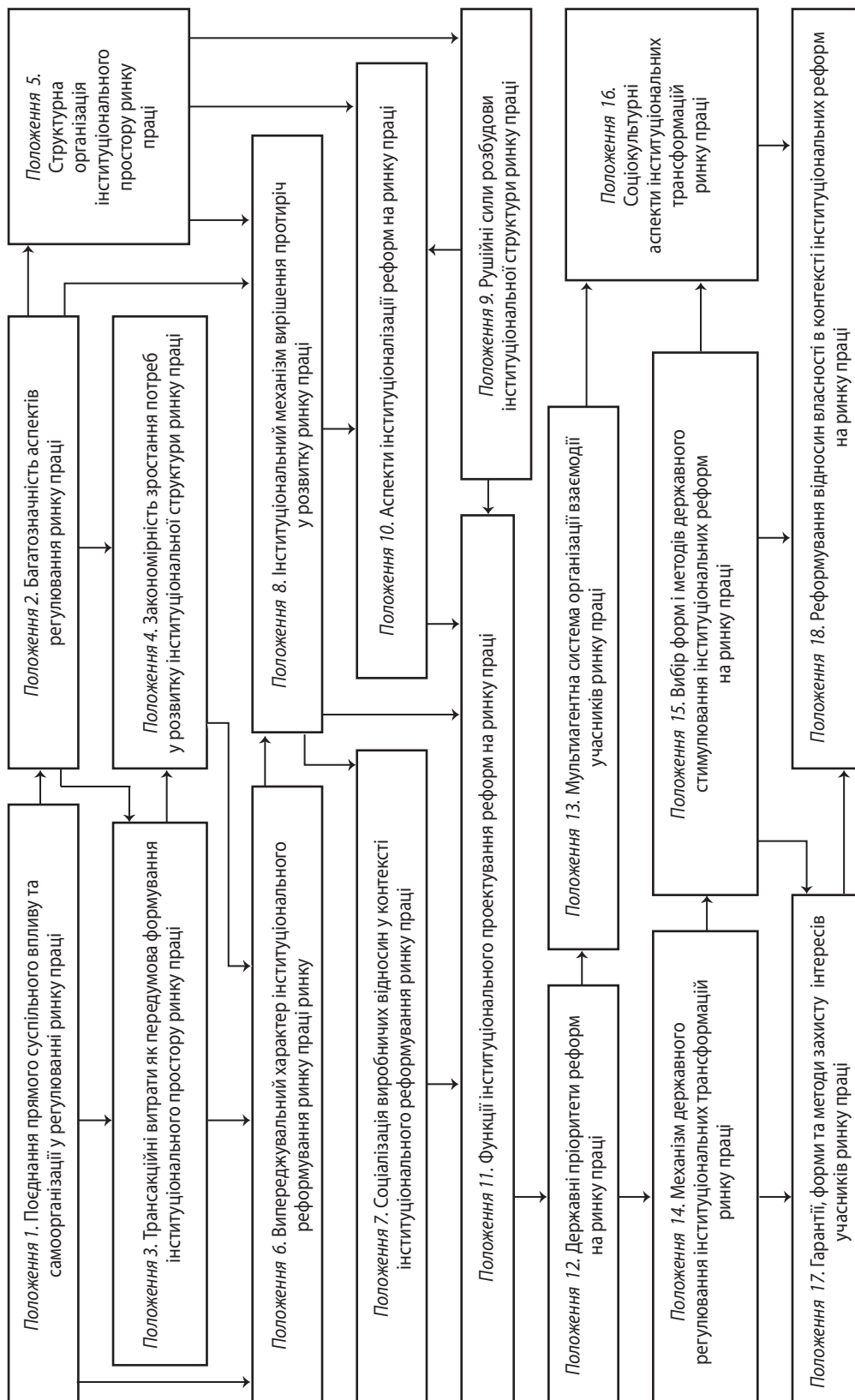

Рис. 1. Взаємозв'язок концептуальних положень щодо інституціонального реформування національного ринку праці

і включення відповідних соціально-економічних зв'язків, що складаються на ринку праці, у загальний простір суспільних стосунків.

Особливості, пов'язані з існуванням зазначених аспектів функціонування та розвитку ринку праці, обов'язково мають бути враховані при розбудові системи, механізмів та інструментарію його регулювання.

Положення 3. Функціонування ринку праці (як і будь-якого іншого ринкового механізму обміну, заснованого на добровільності-безпримусовості участі, встановленні цін на об'єкти обміну на основі балансу попиту-пропозиції і т. ін.) супроводжується транзакційними витратами, поява яких обумовлена додатковими процедурами мінімізації економічних ризиків, пов'язаних із недосконалістю інформаційного забезпечення суб'єктів ринкового обміну, потребами у контролі дотримання умов укладених угод, а також із захистом інтересів учасників у процесі їх укладання і виконання, перешкоджанням спробам реалізації опортуністичних моделей поведінки та ін. Обмеження такого роду транзакційних витрат, зростання яких через недосконалість ринкового регулювання може навіть унеможливити здійснення окремих операцій на певному ринку, передбачає створення цілісної сукупності уніфікованих, структурованих і типізованих форм взаємодії (не пов'язаних із здійсненням конкретних актів ринкового обміну) економічних агентів на цьому ринку, що в комплексі формують його інституціональну структуру (інституціональний простір).

Положення 4. Характерна особливість інституціональної структури ринку праці (як і будь-якого іншого ринку), що відрізняє за змістом і природою походження її елементи від інших складових ринкового механізму (наприклад, від об'єктів ринкової інфраструктури) полягає у такому. По-перше, формування цих елементів, а також дотримання пов'язаних із ними норм, вимог та обмежень є результатом свідомого колективного вибору учасників цього ринку (найманих працівників і роботодавців). Незгода або відмова від дотримання зазначених інституціональних обмежень для певного суб'єкта буде означати виникнення суттєвих ускладнень або навіть повну неможливість (за власним рішенням або при відмові від співробітництва з боку інших суб'єктів) участі у законних угодах на цьому ринку. Проте навіть у випадку, коли інституціональні обмеження будуть носити формальний та обов'язковий характер (прямо встановлюються державою), у економічних агентів є можливість уникнути їх виконання через безкарну відмову від участі у ринковому обміні. По-друге, існування інституціональної структури ринку, а також вплив інституціональних практик не стосується умов конкретних ринкових угод та операцій, а також не може надавати певним персоналізованим учасникам ринку додаткові переваги при укладанні відповідних угод. По-третє, потреби у формуванні та функціонуванні елементів інституціональної структури ринку прямо обумовлюються наявним рівнем транзакційних витрат, а отже, залежать від досконалості наявної системи ринкового регулювання.

Таким чином, в умовах трансформації та перебудови певних соціально-економічних (соціально-трудова) відносин, що здійснюються через використання ринкового

механізму, а також при реформуванні відповідної системи державного регулювання ринку праці потреби у розвитку інституціональної структури цього ринку будуть зростати. Причини та передумови такого зростання визначаються закономірним універсально-історичним характером.

Положення 5. Інституціональному простору ринку праці притаманні складність побудови та багатофункціональність дій його елементів при виконанні ними певних завдань у системі регулювання відповідних соціально-економічних відносин. При цьому структурна організація інституціонального простору цього ринку насамперед характеризується двома аспектами. В контексті першого з них, що переважно стосується структурних характеристик механізму інституціонального впливу на ринок праці, можна виокремити статичну (пов'язана із типізацією соціально-економічних ролей, функцій, моделей і стратегій поведінки, що у комплексі формують систему інституціональних норм або власне інституцій та інститутів) і динамічну (визначається уніфікацією конкретних форм фактичного втілення встановлених інституціональних норм і належних до них процедур взаємодії учасників ринку та суб'єктів регулювання – інституціональних структур і організацій) його сторони. В рамках же іншого аспекту, важливість якого прямо обумовлюється високим рівнем суспільної значущості ринку праці в системі виробничих відносин, слід зазначити, з одного боку, елементи інституціонального простору, які пов'язані із упорядкуванням та унормуванням дії ринкового механізму збалансування попиту і пропозиції праці, а також із визначенням умов і вартості найму працівників у конкретних укладених угодах (інституціональні норми, інституціональні структури й організації). З іншого ж боку, інституції ринку праці як найбільш узагальнені суспільні форми типізації способів і форм, умов участі людей у процесах створення економічних благ, уніфікації цілей та інтересів, мотивів і стимулів, соціально-економічних ролей, функцій, моделей і стратегій поведінки людей у господарській сфері являють собою фундаментальну основу для розбудови інституціонального підґрунтя ефективного функціонування решти ринків, а також соціально-економічних відносин у різних галузях і секторах національної економіки. Таким чином, інституціональні зміни на ринку праці характеризуються наявністю певного мультиплікативного ефекту поширення, розповсюдження та популяризації нових інституціональних практик на інституціональне регулювання надзвичайно широкого кола господарських операцій, явищ і процесів, що виходять далеко за межі цього ринку.

Положення 6. Продуктивність і результативність здійснення виробничих відносин (зокрема, соціально-економічної їх складової), суб'єктами яких виступають учасники ринку праці (наймані працівники та роботодавці), а отже, і ефективність функціонування ринку праці, великою мірою визначаються відповідністю використовуваних інституціональних практик до стану інших елементів продуктивних сил суспільства, з якими пов'язано формування вже як техніко-економічної, так і соціально-економічної складових виробничих відносин. Виникнення, наявність або поглиблення протиріч між, з одного боку, розвитком матеріально-технічної бази продуктивних сил – засобів ви-

робництва (на цей час його визначальні тенденції насамперед пов'язані із прискоренням інноваційних процесів автоматизації масового виробництва економічних благ, розширенням кола джерел постачання енергетичних ресурсів, впровадженням новітніх ресурсоемних технологій і т. ін.), а з іншого – із використовуваними формами виробничих відносин (що, перш за все, базуються на наявних механізмах реалізації відносин власності, а також сполучення праці та засобів виробництва), призводить до виникнення суттєвих обмежень для забезпечення усталеності соціально-економічного розвитку та зростання.

Важливим засобом подолання такого роду протиріч та обмежень є удосконалення інституціонального підґрунтя відповідних господарських процесів, успішність здійснення чого здається майже неможливим без випереджувального інституціонального реформування ринку праці – як внаслідок вагомості впливу стану цього ринку на складну систему соціально-економічних відносин у суспільстві, так і через прояв описаного вище мультиплікативного ефекту поширення інституціональних практик.

Положення 7. Особливість місця та ролі, яку посідає ринок праці в господарському механізмі національної економіки, пов'язана також із хоча й опосередкованим, але надзвичайно потужним впливом процесів, що відбуваються на цьому ринку, на соціально-економічний розвиток суспільства. В контексті визначення характеру та масштабів цього впливу слід, перш за все, зазначити два основні аспекти. По-перше, умови найму працівників, передбачені укладеними на цьому ринку угодами, встановлюють також параметри дії механізмів і пропорції розподілу створеної в процесі продуктивної зайнятості нової вартості, тобто прямо визначають динаміку змін доходів і добробуту переважної більшості домогосподарств, а отже, значною мірою обумовлюють обсяги та структуру внутрішнього попиту на товари та послуги і, як наслідок, темпи економічного розвитку національної економіки. Крім того, зростання доходів і добробуту домогосподарств через заощадження частки зароблених економічно активними їх членами коштів дозволяє сформувати потужне підґрунтя для активізації інвестиційних процесів (передумовою для чого також є створення належних інституціональних умов вже на фінансовому ринку). Наявність такого роду підґрунтя у вигляді широкого прошарку непрофесійних інвесторів не тільки дозволяє розширити доступ до відносно недорогих інвестиційних ресурсів для підприємств малого та середнього бізнесу (для яких у випадку зосередження фінансів у великих корпорацій та банків такий доступ звичайно був би ускладненим), але і сприяє зміцненню суспільного ладу та соціального миру. По-друге, економічні умови продуктивної зайнятості найманих працівників (насамперед, рівень оплати, тобто вартість праці, передбачена більшістю угод, що укладаються на ринку праці) прямо пов'язані із формуванням можливостей держави щодо виконання низки вагомих соціальних і пенсійних зобов'язань. Нагальність потреб у створенні фінансової основи для виконання зазначених соціальних функцій держави на цей час є характерною як для економічно розвинених країн, так і для умов трансформаційної економіки внаслідок всебічного поширення глобальних тенденцій щодо скорочення

частки економічно-активних людей у структурі населення. При цьому слід зазначити, що необхідність забезпечення соціального захисту найманих працівників, як в процесі продуктивної зайнятості, так і при втраті ними (за різними причинами) можливостей для працевлаштування в ході гуманізації та соціалізації виробничих відносин, стала невід'ємною складовою інституціонального підґрунтя функціонування сучасного ринку праці.

Положення 8. Функціонування та розвиток ринку праці в сучасних умовах (як на глобальному, так і на національних рівнях) визначається наявністю широкого кола протиріч і суперечностей, джерелом виникнення яких насамперед слід вважати невідповідність існуючого стану виробничих відносин до вимог новітнього технологічного способу виробництва, характерними особливостями якого у сфері зайнятості слід вважати розширення творчого змісту праці, збільшення ступеня свободи відносин працівників і засобів праці, наростання тенденцій відносно необхідності усупільнення результатів виробництва і т. ін. Проте слід зазначити, що вирішення описаних проблем і протиріч неможливе на основі тільки ринкової самоорганізації, тобто поступового природного процесу забезпечення більш справедливою (з точки зору інтересів суспільства) розподілу виробленої нової вартості, покращення умов праці та якості трудового життя і т. ін. через збалансування попиту та пропозиції праці. З іншого боку, здійснення прямого державного втручання в процеси визначення умов зайнятості, ціноутворення на цьому ринку також не здається перспективним, оскільки може мати позитивний ефект тільки в обмеженому колі випадків через штучний характер викривлення при цьому ринкових балансів і пропорцій. Саме тому удосконалення і розвитку механізмів інституціонального регулювання ринку праці, що базуються на визначенні, узгодженні, упорядкуванні та забезпеченні реалізації інтересів широкого кола учасників соціально-економічних відносин на ринку праці, являють собою найбільш дієвий та продуктивний шлях для здійснення ринкових реформ національного ринку праці.

Положення 9. Реформування ринку праці на засадах розвитку механізмів інституціонального регулювання насамперед передбачає розбудову й удосконалення в рамках цього ринку відповідного інституціонального простору (комплексу інституціональних утворень), адекватного та належного вимогам адаптації системи виробничих відносин (що склалася у вітчизняному суспільстві як в ході здійснення ринкових трансформацій національної економіки, так і під впливом фундаментальних змін матеріально-технічної бази продуктивних сил) до умов технологічного способу виробництва, притаманного сучасному етапу цивілізаційного розвитку. Змістовна сутність такого роду розбудови полягає у інституціональному закріпленні (інституціоналізації) процесів соціалізації соціально-економічних відносин, пов'язаних із продуктивною зайнятістю, рушійною силою чого виступає активізація перетворень економічної системи у цілому, в контексті яких відбувається поступове, але неухильне та об'єктивно зумовлене, зростання значущості та ролі людських ресурсів у процесах створення економічних благ, розширеного суспільного відтворення тощо.

Положення 10. Здійснення процесів інституціонального закріплення (інституціоналізації) реформаторських заходів на національному ринку праці визначається колективним і консенсусно-компромисним характером узгодження інтересів їх учасників, самоорганізація та самовизначення яких виступає рушійною силою формування механізму розбудови елементів нового інституціонального простору відповідних соціально-економічних відносин.

Механізм інституціоналізації реформ на ринку праці має розглядатися в трьох основних аспектах: структурно-субстанціональному (упорядкування об'єктивно існуючих, але аморфно-неструктурованих і хаотично використовуваних актів взаємодії учасників цього ринку у певну систему унормованих соціально-економічних відносин); функціональному (визначення ролей та функцій, відповідних до визнаних суспільно-необхідними та суспільно-корисними моделей поведінки акторів, індивідуальні інтереси яких при цьому не вважаються релевантними); адаптивно-динамічному (забезпечення гнучкого реагування на зміни умов продуктивної зайнятості через оновлення елементів інституціонального простору, здатних як до самовідтворення та досягнення внутрішньої узгодженості, так і до активного випереджувального пристосування до будь-яких господарських змін).

Положення 11. Інституціональне проектування реформ національного ринку праці пов'язано із виконанням комплексу функцій і ролей, ключовими з яких є такі: фундаторська або ініціативна (ідентифікація суспільних очікувань та усвідомлення відчуттів щодо необхідності оновлення інституціональних практик); творчо-креативна (створення образів і зразків інструментарію новітніх інституціональних практик); адаптерська (сприйняття та інтерпретація суспільних очікувань щодо оновлення інституціональних практик, соціалізація виникаючих зразків новітніх інституціональних утворень); новаторська (апробація нових інституціональних практик, адаптація та удосконалення зразків новітніх інституціональних утворень до практики суспільних відносин у певній сфері людської активності); комунікативно-пропагандистська (популяризація та поширення відомостей про зміст, особливості та переваги нових інституціональних практик); дистриб'юторська (надання інформаційної, методичної, організаційної та інших форм підтримки випробуванням новітніх інституціональних практик); прозелітична (демонстрація підтримки та схвалення нових інституціональних практик); реципієнтна (безпосереднє використання оновленого інструментарію інституціонального регулювання певних видів соціально-економічних відносин); контрольна (спостереження, моніторинг і перевірка адекватності використання нових інституціональних практик, вирішення конфліктних ситуацій).

Положення 12. Інституціональне реформування національного ринку праці передбачає залучення до участі в процесах реалізації реформ якнайбільш широкого кола суб'єктів певних ринкових відносин, а також представників інших суспільних груп, тією чи іншою мірою зацікавлених у здійсненні реформаторських змін. Ключовою умовою для такого роду залучення є насамперед урахування усього складного комплексу цілей, прагнень, цінностей, мотивів і стимулів зазначених груп впливу. Проте надвисока значу-

щість і масштабність впливу національного ринку праці на виробничо-економічні процеси у різних сферах господарської активності обумовлює необхідність активного патронату держави (як основного носія та виразника суспільних інтересів, легітимність дій якого має системоутворюючий характер для здійснення переважної більшості соціально-економічних відносин і визнається більшістю членів суспільства справедливою) над оновленням та удосконаленням відповідного інституціонального простору. Зокрема, в сучасних умовах пріоритети й імперативи дій держави у сфері реформ національного ринку праці насамперед мають бути орієнтовані на задоволення вимог активізації процесів соціалізації виробничих відносин у контексті перспективних змін технологічного способу виробництва.

Положення 13. Стрижневим елементом державної підтримки інституціональних реформ національного ринку праці є сприяння створенню та функціонуванню мультиагентної інформаційної системи організації взаємодії та співробітництва учасників ринку праці, тобто цілісного та єдиного, скоординованого з боку держави відкритого саморегульованого утворення (системи), заснованого на узгодженні й упорядкуванні балансу очікувань і конкурентно-коопераційної взаємодії економічних агентів. Стрижневим елементом такої системи й має виступати механізм державного регулювання інституціональних трансформацій національного ринку праці, стратегічний характер орієнтації якого на забезпечення усталеного соціально-економічного розвитку суспільства, перш за все, буде базуватися на урахуванні відмінностей і умовах та якості господарських процесів у різних галузях і секторах національної економіки.

Положення 14. Механізм державного регулювання інституціональних трансформацій національного ринку праці являє собою заснований на засадах дотримання суспільних інтересів і задоволення вимог соціалізації виробничих відносин інтегрований комплекс формальних інституціональних норм і правил (інституцій та інститутів, що складають статичний аспект інституціонального впливу держави) й інституціональних органів і організацій (конкретна цілеспрямована діяльність яких щодо забезпечення дотримання формальних інституцій та інститутів визначає динамічну складову цього механізму). Функціональне наповнення дії цього механізму насамперед пов'язано із виконанням державою в особі уповноважених нею органів та організацій фундаторських, адаптерських, комунікативно-пропагандистських, дистриб'юторських, прозелітичних і контрольних функцій інституціонального проектування.

Положення 15. Вибір форм і методів державного стимулювання інституціональних реформ на національному ринку праці має ґрунтуватися на основі упорядкування простору взаємодії відповідних партнерських агентів із використанням архітектури й інфраструктури інформаційної мультиагентної системи, орієнтованої на пошук, відбір та інтенсивне використання нововведень у сфері освітньої підготовки, забезпечення наскрізного (протягом усього трудового життя працівників) і безперервного підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, впровадження решти інших форм стимулювання заходів із збільшення людського капіталу суспільства.

Положення 16. Реформаторські заходи у сфері інституціональної трансформації національного ринку праці мають насамперед враховувати стан соціокультурних норм, ділових звичаїв, рутин і традицій, які існують у суспільстві, та ґрунтуватися на випереджувальному (стосовно впровадження конкретних новітніх інституціональних практик) впливі на них з метою сприяння їхній адаптації до змін відповідного інституціонального простору.

Систематизація та упорядкування соціокультурних факторів впливу на розбудову новітнього інституціонального простору соціально-економічних відносин на національному ринку праці має базуватися на урахуванні змісту, складу й особливостей поширених у суспільстві інституціональних рутин і практик, відокремлення та врахування відмінностей між цими факторами для визначення актуальних потреб і розробки комплексу конкретних дій зі сприяння створенню комплексу ментальних норм і цінностей, морально-етичних засад ефективних соціально-трудова відносин, необхідних для формування інституціонального підґрунтя виробничих відносин, адекватних вимогам сучасного технологічного способу виробництва.

Положення 17. Визначення та забезпечення гарантій, форм і методів захисту прав та інтересів учасників національного ринку праці в ході здійснення інституціональних реформ має базуватися на основі реалізації диференційованого підходу через всебічне встановлення та урахування параметрів конкурентно-коопераційних відносин і співробітництва суб'єктів цього ринку. Такого роду відносини доцільно розглядати як феномен мережної взаємодії, норми та правила здійснення якої носять чітко виражений інституціональний характер. Цілі та задачі державного регулювання такого роду мережної взаємодії полягає у сприянні реалізації принципів та у розвитку системи соціального партнерства, особливості формування якого при цьому полягає у забезпеченні підпорядкованості пріоритетам вирішення інституціональних завдань сприяння структурно-інноваційній трансформації національного господарства.

Положення 18. Орієнтація процесів інституціонального реформування національного ринку праці на забезпечення відповідності системи виробничих відносин вимогам сучасного способу виробництва, високотехнологічний характер якого у найвищому його прояві вимагає для підвищення ефективності суспільного виробництва найбільш повного розкриття творчого потенціалу праці та забезпечення гнучкості зайнятості працівників, обумовлює необхідність розвитку відносин власності на основі реалізації принципів колективізму та корпоратизму у господарській сфері, усупільнення результатів праці, зростання місця та значення самозайнятості у структурі суспільного виробництва, посилення ролі соціального партнерства при вирішенні протиріч і конфліктів у трудовій сфері.

Наведені концептуальні положення в цілому визначають зміст підходу щодо інституціонального реформування національного ринку праці, який має стати підґрунтям для формування гнучкого та дієвого механізму державного регулювання у цій сфері.

Реалізація підходу, що базується на викладених концептуальних положеннях, дозволить забезпечити цілісність інституціонального простору національного ринку праці.

Висновки. В статті викладено обґрунтування основних концептуальних положень щодо інституціонального реформування національного ринку праці, що розглядається при цьому в контексті прояву притаманних йому внутрішньої складності, мультифункціональності, а також наявного розмаїття його зв'язків і відносин з іншими суспільними утвореннями. Багатосторонність здійснення процесів функціонування та розвитку, притаманна ринку праці, обов'язково має бути врахована при розбудові системи, механізмів та інструментарію регулювання цього ринку. В сучасних умовах трансформації та перебудови соціально-економічних відносин, що здійснюються через використання ринкового механізму, а також під час реформування відповідної системи державного регулювання ринку праці, потреби у розвитку інституціональної структури цього ринку зростають. Причини та передумови такого зростання визначаються закономірним універсально-історичним характером.

Інституціональні зміни на ринку праці характеризуються наявністю мультиплікативного ефекту поширення, розповсюдження та популяризації нових інституціональних практик на інституціональне регулювання широкого кола господарських операцій, явищ і процесів, що виходять далеко за межі цього ринку. Важливим засобом подолання протиріч та обмежень, пов'язаних із необхідністю адаптації виробничих відносин до вимог технологічного способу виробництва, є удосконалення інституціонального підґрунтя відповідних господарських процесів. Успішність здійснення такого роду заходів вимагає випереджувального інституціонального реформування ринку праці – як внаслідок вагомості впливу стану цього ринку на складну систему соціально-економічних відносин у суспільстві, так і через прояв описаного вище мультиплікативного ефекту поширення інституціональних практик. Здійснення процесів інституціонального закріплення (інституціоналізації) реформаторських заходів на національному ринку праці визначається колективним і консенсусно-компромісним характером узгодження інтересів їх учасників, самоорганізація та самовизначення яких виступає рушійною силою формування механізму розбудови елементів нового інституціонального простору відповідних соціально-економічних відносин.

На подальше дослідження в контексті реалізації запропонованих концептуальних положень потребують методичні аспекти вибору форм і методів державного стимулювання інституціональних реформ на національному ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геєць В. М. Пріоритети національного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. Ч. 1/за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазаракі. Київ: КНТЕУ, 2010. 389 с.
2. Гриценко А. А. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований: монография. Харьков: Форт, 2008. 928 с.
3. Грінберг Р. М. Институційні уроки ринкових трансформацій. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 27–38.

4. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія. Київ: НІСД, 2009. 336 с.

5. Жукова Л. М. Соціальні чинники еволюції державних інститутів. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 298–303.

6. Колесніченко І. М. Інституціональні засади ефективної економічної політики в Україні. *Бізнес Інформ*. 2017. № 3. С. 8–15.

7. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз: колект. монографія/за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України, 2012. 320 с.

8. Марченко І. С. Інфраструктурна підтримка розвитку ринку праці України: монографія. Київ: Ін-т демографії та соц. досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013. 150 с.

9. Маршавін Ю. М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: монографія. Київ: Альтер-прес, 2011. 396 с.

10. Пищуліна О. М. «Інституціональні пастки» функціонування ринку праці в Україні. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 4 (13). С. 140–147.

11. Nelson R. R., Winter S. G. *An evolutionary theory of economic change* // Harvard university press, 2009. 690 p.

12. North D. C., Wallis J. J., Weingast B. R. *Violence and Social Order: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. New York: Cambridge University Press, 2009. 308 p.

REFERENCES

Gritsenko, A. A. *Institutionalnaya arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy* [Institutional architecture and dynamics of economic transformations]. Kharkov: Fort, 2008.

Heiets, V. M. *Priorytety natsionalnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Priorities for national development in the context of globalization challenges]. Part 1. Kyiv: KNTEU, 2010.

Hrinberh, R. M. «Instytutsiini uroky rynkovykh transformatsii» [Institutional lessons of market transformations]. *Ekonomika Ukrainy*, no. 1 (2012): 27-38.

Kolesnichenko, I. M. «Instytutsionalni zasady efektyvnoi ekonomichnoi polityky v Ukraini» [Institutional Foundations of Effective Economic Policy in Ukraine]. *Biznes Inform*, no. 3 (2017): 8-15.

Liudskiy rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz [Human Development of the Regions of Ukraine: Analysis and Forecast]. Kyiv: Ін-т демографії та соц. досліджень НАН України, 2012.

Marchenko, I. S. *Infrastrukturna pidtrymka rozvytku rynku pratsi Ukrainy* [Infrastructure Support for Ukraine's Labor Market Development]. Kyiv: Ін-т демографії та соц. досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2013.

Nelson, R. R., and Winter, S. G. *An evolutionary theory of economic change* Harvard university press, 2009.

North, D. C., Wallis, J. J., and Weingast, B. R. *Violence and Social Order: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History* New York: Cambridge University Press, 2009.

Pyshchulina, O. M. ««Instytutsionalni pastky» funktsionuvannya rynku pratsi v Ukraini» [«Institutional traps» functioning of the labor market in Ukraine]. *Stratehichni priorytety*, no. 4 (13) (2009): 140-147.

Rehuliuвання rynku pratsi Ukrainy: teoriia i praktyka systemnoho pidkhodu [Regulation of the Ukrainian labor market: the theory and practice of a systematic approach]. Kyiv: Alterpres, 2011.

Zhukova, L. M. «Sotsialni chynnyky evoliutsii derzhavnykh instytutiv» [Social factors of the evolution of state institutions]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2017): 298-303.

Zhalilo, Ya. A. *Teoriia ta praktyka formuvannya efektyvnoi ekonomichnoi stratehii derzhavy* [Theory and practice of forming an effective economic strategy of the state]. Kyiv: NISD, 2009.